

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Ovidius en #metoo

Didactische suggesties bij Ovidius' Metamorfosen

Gerbrandy, P.

DOI

[10.5117/LAM2019.1.008.GERB](https://doi.org/10.5117/LAM2019.1.008.GERB)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gerbrandy, P. (2019). Ovidius en #metoo: Didactische suggesties bij Ovidius' *Metamorfosen*. *Lampas*, 52(1), 87-92. <https://doi.org/10.5117/LAM2019.1.008.GERB>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Didactische rubriek

Ovidius en #metoo

Didactische suggesties bij Ovidius' *Metamorfosen*

PIET GERBRANDY

Sinds de seksuele revolutie van een halve eeuw geleden is praten over erotiek en seksualiteit gelukkig niet meer taboe in de publieke sfeer van het zogenaamde vrije Westen, wat echter niet automatisch betekent dat ieder individu in alle openheid haar of zijn verlangens, remmingen of ervaringen te kennen geeft. Intimiteit maakt kwetsbaar, terwijl ons bewust of onbewust allerlei normen worden opgedrongen waaraan we soms denken te moeten voldoen. Voor jonge mensen is het niet altijd eenvoudig op dit terrein thuis te geraken. Daar komt bij dat bij seksuele betrekkingen machtsverhoudingen een belangrijke rol kunnen spelen.

Dat seksuele intimidatie op de werkvloer, in zorginstellingen en in het onderwijs geregeld voorkomt (denk ook aan de gevaren van sexting), is geen nieuws, en zeker sinds in het najaar van 2017 de #metoo-beweging ontstond is iedereen op zijn hoede, hetgeen een onbevangen omgang met erotiek nog moeilijker maakt dan het al was. Het is duidelijk dat leraren in het voortgezet onderwijs een speciale verantwoordelijkheid dragen waar het erom gaat opgroeiende kinderen te laten nadenken over kwesties als *gender*, seksualiteit en seksisme. Ook het onderwijs in de klassieken kan daaraan een bijdrage leveren, zeker als *Metamorfosen* van Ovidius op het programma staat.¹

Ovidius' werk lijkt soms één grote provocatie in de richting van Augustus' streven bij de Romeinse elite een nieuwe preutsheid in te voeren. Zo propageert de *Ars Amatoria* impliciet promiscuïteit en overspel, waarbij – wellicht, of hopelijk, bij wijze van cynische grap – ook aanranding tot het standaardprogramma behoort:²

*vim licet appelles: grata est vis ista puellis;
quod iuvat, invitae saepe dedisse volunt.
quaecumque est Veneris subita violata rapina,
gaudet, et improbitas muneris instar habet.
at quae, cum posset cogi, non tacta recessit,
ut simulet vultu gaudia, tristis erit.*

1 Dit artikel bouwt voort op Gerbrandy (2018).

2 De tekst volgt de Oxford Classical Text van Kenney (1994). Alle vertalingen zijn van de hand van de auteur.

Je mag best geweld aanwenden; meisjes verwelkomen zulk geweld; wat ze fijn vinden willen ze best geven, maar dan tegen hun zin. Iedere vrouw die onverhoeds verkracht wordt geniet daarvan, dus ongepast gedrag is een soort geschenk. En als een vrouw wel gedwongen had kunnen worden maar onaangeraakt weet weg te komen, zal ze chagrijnig zijn, ook al veinst haar blik opluchting.

(*Ars Amatoria* 1.673-678)

Het zou interessant kunnen zijn dit fragment aan een klas voor te leggen en te discussiëren over wat nu precies de toon van dit soort passages is, maar daarvoor heb je meer context nodig. Je zou dan niet alleen moeten ingaan op het feit dat Ovidius met de *Ars* het genre van het leerdicht parodieert, maar ook laten zien hoe het werk is opgebouwd en hoe het voor een deel weer onderuit wordt gehaald door *Remedia Amoris*. Dat kost al gauw een heel lesuur.

Dat ook *Metamorfosen* in bepaalde opzichten een subversief gedicht is, wordt tegenwoordig alom gezien. Reeds in het eerste boek wordt gesuggereerd dat Jupiter geassocieerd mag worden met Augustus, wat betekent dat het onverantwoordelijke en vaak ronduit immorele gedrag van de oppergod potentieel een politieke lading heeft. Hetzelfde geldt voor Apollo, die op de Palatijn de buurman van de keizer was.

Los van de specifiek augusteïsche context laat Ovidius een omgang met seksualiteit zien die niet alleen voor ons, maar ook voor de Romeinen van zijn tijd voor ongemak moet hebben gezorgd. Misschien komt het door de vaak luchtige, of op andere momenten juist overdreven dramatische toon waarop hij zijn verhalen vertelt, in elk geval word je als lezer vaak meegeslept in situaties waarvan je je pas achteraf realiseert dat ze moreel en emotioneel niet OK zijn. Je lacht om grappen die eigenlijk heel fout zijn. Je blijkt je ineens in de positie van een voyeur te bevinden. Je leest onverschillig heen over de zoveelste verkrachting: in de pakweg honderdvijftig verhalen waaruit *Metamorfosen* bestaat, komen immers ongeveer veertig gevallen van ernstige seksuele intimidatie of verkrachting voor.³

In het examenpensum voor 2019 staan drie passages uit *Metamorfosen* die aanleiding kunnen geven tot een gesprek over seksuele normen en waarden: Daphne en Apollo, Actaeon en Diana, en Pygmalion. Ik doe hieronder enkele voorstellen voor het op gang helpen van zo'n gesprek. In alle gevallen lijkt het verstandig het gesprek zo open mogelijk te voeren: in iedere examenklas bestaat een diversiteit aan ideeën over en ervaringen met seksualiteit, waarbij de meeste leerlingen uiteraard niet geneigd zullen zijn het achterste van hun tong te laten zien. Voor een zinnige discussie is dat ook niet nodig. Ik geef steeds een korte inleiding voor de docent, waarna enkele discussievragen vol-

3 Zie voor de classificatie van alle gevallen James (2016). Een pikant gegeven is dat bij de helft daarvan een god is betrokken die een speciale relatie met Augustus heeft (Jupiter, Apollo of Sol, die een verschijningsvorm van Apollo is).

gen. Men zou de leerlingen er in kleine groepjes over kunnen laten praten om het gesprek vervolgens plenair te maken.

Bij dit alles moet benadrukt worden dat we niet weten wat Ovidius precies met zijn vertelkunst beoogde: puur amusement, provocatie, impliciete kritiek op vigerende normen, ontmaskering van hypocrisie? Een van de effecten van een discussie over de inhoud van de verhalen is dat men met een nieuwe blik naar Ovidius' tekst kijkt en mogelijk extra materiaal in handen krijgt om een esthetisch of moreel oordeel over deze poëzie te vellen.

1 Daphne en Apollo

Uitgangspunt voor het gesprek is de vrolijke wijze waarop de dichter Apollo presenteert; diens betoog tijdens de achtervolging is, zeker gezien de situatie, ronduit absurd en de god heeft niet in de gaten dat hij zich onsterfelijk belachelijk maakt. Intussen roept de tekst een paar vragen op die niet zo gemakkelijk zijn weg te lachen:

- 1 In *Metamorfosen* 1.474-487 wordt Daphne voorgesteld als een meisje dat graag in de voetsporen van Diana wil treden. Wat zegt het over Apollo dat hij verliefd wordt op een meisje dat gepresenteerd wordt als het evenbeeld van zijn tweelingzusje?
- 2 In *Metamorfosen* 1.488-489 spreekt de dichter Daphne aan: 'maar die schoonheid van je verbiedt je datgene te zijn wat je wilt [namelijk een maagd], en je uiterlijk verzet zich tegen je wensen'. Vrouwelijke schoonheid wordt soms gezien als iets waaraan mannen nu eenmaal geen weerstand kunnen bieden. Vandaar dat meisjes vaak geleerd wordt hun uiterlijk te verhullen om mannen niet op verkeerde gedachten te brengen. Wie met haar schoonheid te koop loopt, moet niet raar opkijken als ze aangerand wordt. Wat vind je van die opvatting?
- 3 De verteller laat er geen twijfel over bestaan dat Daphne absoluut niet aangeraakt wil worden door iemand die zij als een verscheurend dier beschouwt (zie vooral *Metamorfosen* 1.533-538). Wanneer ze in een laurierboom verandert, lijkt ze haar persoonlijkheid nog even te behouden, maar ze is er natuurlijk niet meer toe in staat zich tegen Apollo's aanrakingen te verzetten. Hoe voelt ze zich als hij haar betast (*Metamorfosen* 1.553-556)? Verplaats je even in haar positie en vraag je af in hoeverre ze blij kan zijn met Apollo's voornemen haar bladeren voortaan op zijn lichaam te dragen. Daarbij is de interpretatie van de verzen 566-567 van belang: stemt ze in, of lijkt dat maar zo?

2 Actaeon en Diana

Het meest schokkende aspect van dit verhaal is, volgens de meeste lezers, het feit dat Actaeon gestraft wordt voor iets wat hij niet met opzet heeft gedaan: kijken naar de naakte Diana (en haar vermoedelijk al even naakte personeel). De verteller zegt echter niets over Actaeons reactie toen hij met het tafereel werd geconfronteerd, maar het ligt niet voor de hand dat hij zijn blik heeft afgewend en er als een haas vandoor is gegaan. In de complete passage *Metamorfosen* 3.165-185 kijken we immers rustig en aandachtig met hem mee, wat betekent dat we even ‘schuldig’ zijn als hij.

In Ovidius’ werk worden vaak geheel of gedeeltelijk ontklede vrouwen uitvoerig beschreven. Sinds Laura Mulvey in 1975 het artikel ‘Visual Pleasure and Narrative Cinema’ publiceerde,⁴ is in de filmwetenschap het begrip *male gaze* gebruikelijk geworden voor een mannelijke manier van kijken die de vrouw tot object van erotisch verlangen reduceert. Misschien helpt het lezen van dit artikel bij het beoordelen van wat er in deze episode met Diana en Actaeon, maar ook met de lezer gebeurt:

- 1 Stel je voor dat je in je mailbox ineens naaktfoto’s van een meisje uit je klas aantreft, doorgestuurd door een vriend of vriendin. Wat doe je dan: klik je ze meteen weg en waarschuw je het meisje in kwestie, of laat je je dit onverwachte geschenk niet ontgaan?
- 2 In de filmwetenschap wordt het begrip *male gaze* gebruikt voor een typisch mannelijke manier van kijken die de vrouw tot object van erotisch verlangen reduceert. Bestaat er een daarmee corresponderende *female gaze*? We zouden ons even kunnen voorstellen dat Ovidius het verhaal had verteld van een vrouw die door het bos loopt en daar ineens een naakte man aantreft die zich in een beekje staat te wassen. Blijft de vrouw kijken en windt dat haar op? Vindt de man het vervelend als hij ontdekt dat hij bekeken wordt?

3 Pygmalion

Dit verhaal wordt vaak beschouwd als een episode waarin Ovidius laat zien wat kunst vermag: dode materie tot leven brengen. Inderdaad geeft de tekst enkele signalen in die richting (*Metamorfosen* 10.247-253; in 10.285-286 *multas flectitur in facies* lijkt hij naar metamorfosen te verwijzen). Het feit dat de verteller hier niet Ovidius zelf is, maar Orpheus, de oerdichter bij uitstek, versterkt het vermoeden dat ook Pygmalions kunst in zekere zin staat voor wat Ovidius met zijn poëzie hoopt te bereiken. Dit neemt niet weg dat wat

4 Mulvey (1975).

Pygmalion doet met de beste wil van de wereld niet als normaal kan worden beschouwd:⁵

- 1 In *Metamorfosen* 10.243-246 wordt vastgesteld dat Pygmalion dermate geschokt is door het gedrag van een groepje zedeloze vrouwen dat hij niets meer met vrouwen te maken wil hebben, want, zo stelt de verteller, dergelijk wangedrag is van nature eigen aan het denken van vrouwen. Vervolgens fabriceert hij een meisje van ivoor waarop hij verliefd wordt en waarmee hij ook erotische handelingen verricht. In onze tijd is het mogelijk opblaaspoppen en seksrobots aan te schaffen (voer deze woorden als zoekterm in en je vindt een ruim aanbod). Stel je de vraag in welke behoeften zo'n pop wel en niet voorziet, en vraag je af wat voor soort mannen dergelijke hulpmiddelen gebruikt.
- 2 Tot tweemaal toe maakt de verteller duidelijk dat Pygmalion niet bepaald zachtzinnig omgaat met zijn ivoren geliefde. In *Metamorfosen* 10.257-258 is hij bang blauwe plekken op haar lichaam achter te laten, en in 10.283-289 kneedt hij haar als een stuk bijenwas, wat een behoorlijk hard materiaal is:

Onder de betasting wordt het ivoor week, en nadat de hardheid is verdwenen deukt het in en wijkt het onder zijn vingers, zoals bijenwas van de Hymettus in de zon weer week wordt en door vaardige handen tot verschillende vormen gekneet kan worden: juist het hanteren maakt het hanteerbaar. Terwijl hij verstomd staat, aarzelend blij wordt maar bang is dat hij zich vergist, begint hij opnieuw met haar te vrijen en pakt hij het object van zijn verlangen opnieuw stevig vast: het was een lichaam! Zijn tastende vingers voelden de aderen duidelijk kloppen.

(*Metamorfosen* 10.283-289)

Wat vind je van de manier waarop Pygmalion zijn pop gebruikt? En van het feit dat hij daarmee doorgaat wanneer hij merkt dat ze tot leven komt?

- 3 Over wat er in de tot leven komende pop omgaat laat de verteller zich nauwelijks uit. Het meisje krijgt geen stem en blijft naamloos, alsof haar persoonlijkheid er niet toe doet. Het enige wat we horen is dit (*Metamorfosen* 10.292-294): 'het meisje merkte dat ze gekust werd en begon te blozen, en terwijl ze haar angstige blik op zijn ogen richtte zag ze, op het moment dat ze het daglicht aanschouwde, iemand die bezig was met haar te vrijen'. Stel je voor dat je uit een diep coma ontwaakt en merkt dat er iemand bezig is zich aan je te vergrijpen. Wat gaat er door je heen?

GLTC, Universiteit van Amsterdam
 Turfdragsterpad 9
 1012 XT Amsterdam
 P.S.Gerbrandy@uva.nl

⁵ Een instructief artikel vanuit feministisch perspectief is Sharrock (1991).

Bibliografie

- Gerbrandy, P. 2019. 'Foute mannen in een instabiele wereld. Ovidius' *Metamorfosen* vanuit actueel perspectief', *Kleio*.
- James, S.L. 2016. 'Rape and Repetition in Ovid's *Metamorphoses*. Myth, history, structure, Rome', in L. Fulkerson en T. Stover (eds), *Repeat Performances. Ovidian repetition and the Metamorphoses*, Madison.
- Kenny, J. 1994. *P. Ovidi Nasonis. Amores, Medicamina Faciei Femineae, Ars Amatoria, Remedia Amoris*, Oxford.
- Mulvey, L. 1975. 'Visual Pleasure and Narrative Cinema', *Screen* 16.3, 6-18.
- Sharrock, A.R. 1991. 'Womanaufacture', *The Journal of Roman Studies* 81, 36-49.